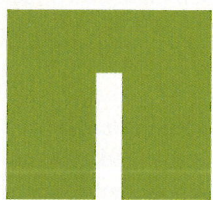

Wereldwijd lijden circa 10% van de kinderen en een van hun ouders na een scheiding zonder grondige reden aan contactverlies. Deze relatiedynamiek wordt vaak onvoldoende onderkend. Betrokkenen en professionals zwemmen vaak in de fuik van de weerstand van kinderen tegen contact: zij weten niet hoe zij dit relatie-ondermijnende proces na een scheiding moeten stoppen. Dit artikel is gebaseerd op de internationale conferentie Reunification and Recovery in Haifa in juni 2022, georganiseerd door de International Academy of Practice with Alienated Children. Tijdens dit congres werd de actuele kennis gedeeld over dit onderwerp. Er is veel te leren over de kennis, houding en vaardigheden die noodzakelijk zijn om dit vaak traumatische contactverlies te keren. *Dr. Sietske Dijkstra*

Ongewenst contactverlies

De rol van macht en controle en de kracht van vaardige interventies

tussen ouder en kind

Israël is een van de landen waarin het aantal scheidingen zeer hoog is en waar ouderverstoting relatief veel voorkomt. Zo'n honderd gemotiveerde Israëlische professionals woonden de hybride conferentie in de zaal bij. Online

waren er meer dan honderd internationale deelnemers bij de conferentie aanwezig. De opnames zijn inmiddels beschikbaar gesteld. Ik was aanwezig als spreker en deelnemer, onder andere omdat ik als psycholoog ouders coach die te maken hebben met contactverlies na hun scheiding. Daarnaast publiceerde ik eerder over complexe scheiding en moeders die verstoten zijn. De kwaliteit van de internationale bijdragen was interessant en doorspekt met praktijkvoorbeelden.

OVER DE AUTEUR

Dr. Sietske Dijkstra is onderzoeker, docent en coach.

Website: www.sietske-dijkstra.nl

► Vervreemding onderzoeken en in context plaatsen

Het begrip ouderverstoting is in de professionele wereld niet onomstreden. Duidelijk is wel dat contactverlies veel voorkomt. Er bestaat niet zoiets als een *parental alienation theory*, prikkelt dagvoorzitter Karen Woodall bij de start van de conferentie. Ze benadrukt dat we in het werken met ouders en kinderen dienen te focussen op de ouder-kindrelatie en gezinsdynamiek, en niet op een diagnose. Vervreemding is een relationeel probleem. Nick Woodall pleit in het verlengde hiervan om verder te kijken dan de oppervlakte. Het fenomeen lijkt op een ijsberg die deels onder water ligt. Bij het zichtbare deel lijkt te gaan om verwerping van een ouder door een kind; onder water is er sprake van een pathologische relatie met een ouder (symbiose). Woodall beschreef vervreemding als een (bewuste) verstoring in de hechting. Het subiet afwijzen van een ouder is een uitkomstmaat waarin pathologische *alignment* en rolverwarring een hoofdrol spelen.

Splitting

De Engelse Woodalls geven bij dit thema al langere tijd aan dat samenwerking tussen de geestelijke gezondheidszorg en de uitspraken van rechters nodig is. Hierdoor kun je vanuit een gecombineerd perspectief kinderen ondersteunen die door *splitting* zelf niet de taal hebben om zich te bevrijden van de schadelijke dynamiek waarin ze de ene ouder kritiekloos volgen en de ander verzuimen. Splitting is omschreven als de onbewuste onmogelijkheid van een kind om relationele informatie te kunnen integreren. Het defensiemechanisme versterkt een zwart-witopstelling en vindt zijn oorsprong in het denken van de psychoanalytica Melanie Klein. Zij was een van de grondleggers van de objectrelatietheorie binnen de psychoanalyse. Kerntaak van professionals is het helpen oplossen van deze (besmettelijke) splitting, die ook zorgt dat het kind een deel van zichzelf in de ban doet en daarvan vervreemd raakt. Het is relevant dat getrainde professionals leren om het kind opnieuw te verbinden met de ouder van wie het zich heeft afgekeerd.

Contactverlies en parallelprocessen

Niet alleen mannen vervreemden kinderen van hun

ex-partner, ook vrouwen doen dat. De Canadese onderzoeker Barbara Fidler liet onder andere op grond van eigen onderzoek onder deskundigen zien dat de controverses rond ouder-kindcontact weerspiegelen wat er in families en gezinnen gebeurt. Parallelprocessen dus. Er is veel polarisatie in het werkveld, maar er zijn ook belangrijke overeenkomsten. Deskundigen zijn het eens over de complexiteit van contactverlies tussen kind en ouder en bevelen meer dialoog en onderzoek aan. Er is geen snelle oplossing. Een multicausaal model is nodig om contactverlies tussen ouder en kind te kunnen ordenen en duiden. Polariserend gaat volgens Fidler om identiteit en tot welke groep je hoort. Is de ouder die het kind vervreemdt zelf misleid of juist bewust kwaadwillend? Ze wees er fijntjes op dat opmerkelijk is wat de dominante ouder juist niet doet, zoals het kind niet terugbrengen naar de andere ouder, in dialoog gaan, gezamenlijk de ouderpositie innemen, grenzen stellen. Herkenbaar. Zelf noem ik dit vanuit de praktijk het *pedagogisch vacuüm*. Het kind op de troon accepteert dan geen pedagogische grenzen meer en escaleert wanneer het wordt aangesproken op een grens. Een voorbeeld uit mijn studie naar verstoten moeders is een tienjarige zoon die de opmerking van zijn moeder dat het bedtijd is, pareert met 'dat maak ik zelf wel uit, hoer'. Fidler benoemde verder het zogenaamde sneeuwbaaleffect: een negatieve interactiespiraal, waarin de angst en woede van zowel kind als ouder elkaar aanjagen. Wanneer de weerstand van een kind om een ouder te zien toeneemt, groeit daarmee ook de onveiligheid tussen gezinsleden.

De binnen- en buitenwereld van vervreemde kinderen

De gepassioneerde Israëliëse Inbal Kivenson nam het publiek mee naar het innerlijk en het gedrag van kinderen die vervreemd zijn van een ouder en soms het huis afbreken. Zij verkeren volgens haar vooral in hun overlevingsbrein. De kinderen - en soms ook de ouders - hebben moeite met uitzoomen en reflecteren. Kinderen onderdrukken hun behoeften aan hechting en dat kost energie. Je kunt niet verlangen naar iemand die er niet is, aldus Inbal. Hun rebellerende gedrag reflecteert de gezinsdynamiek en illustreert de ondermijning van de familiehiërarchie. Er is vaak bij de kinderen onderliggende angst en sprake

van *parentificatie* of *adultificatie*, waarin het kind als een volwassene wordt behandeld. Bijvoorbeeld een vader die zijn dochter als beste vriend beschouwt of een moeder die haar kind nodig heeft om zich staande te houden. Kinderen kunnen op deze wijze in een behoeftige en afhankelijke staat worden gehouden en alle levendigheid verliezen.

Haar collega en supervisor David Binai spreekt van hypnose en verandering van het bewustzijn, waardoor de beleving van de werkelijkheid verandert: het kind onderwerpt zich en geeft de autonomie op. Het kind wil niet terug naar deze onaangename herinnering en geeft de schuld aan de andere ouder of de professional. Zijn praktijkervaring met contactherstel is dat kinderen eerst kunnen schreeuwen en huilen en trauma ervaren, maar dat dit pseudoverschijnsel na twee weken verdwijnt. Opmerkelijk is dat veel kinderen in deze situatie het goed

doen op school. Schoolprestaties zijn dus geen goed criterium om tot de kern van de zaak te komen.

Teflon jas

Inbal ziet als therapeut veel intergenerationele patronen in contactbreuken. Dat vraagt om ontmanteling van deze schadelijke dynamiek in interventies. Ze citeert Karen Woodall met dat je een teflon jas dient te dragen om te kunnen omgaan met alle negatieve projecties. Benjamin Bailey, mede-organisator en collega, beaamt dit: *'This work is tough and not for beginners'*. Als professional neem je namelijk verantwoordelijkheid over processen die angst aanjagen en vermeden worden, zowel door gezinnen als professionals.

Taal geven aan trauma en macht

Karen Woodall deelde vanuit haar schat aan ervaring en de theorie van objectrelaties, dat er bij verstoting soortgelijke basispatronen zijn, maar dat iedere zaak weer uniek is. De overdracht is zowel symbolisch, metaforisch alsook gericht op acting out. Het gaat bij ouderverstoting om relationeel trauma. Trauma heeft geen verbale, maar wel een non-verbale taal. Het is de kunst en onze taak om taal te helpen geven. To language noemt Karen Woodall dat. Het kind komt door triangulatie in de relatie tussen de ouders terecht. Dit patroon van oudervervreemding, dat verschillende gradaties heeft, kan zich herhalen over generaties heen. Het wordt een vast patroon wanneer een kind het jonge kind niet kan integreren met het kind dat opgroeit. Waar sprake is van splitting heerst er angst. Om het verhaal en het overdragen van intergenerationeel trauma te begrijpen dienen professionals het gezinssysteem juist te verstoren. Een kernvraag is: wie heeft macht over het kind en op welke wijze? Het uitvoerend werk ziet Karen als het leggen

het defensiemechanisme splitting in een eerder stadium te herkennen en te werken aan preventie. Dat vraagt om ketensamenwerking tussen jeugd- en kinderbescherming, maatschappelijk werk, gezondheidszorg, onderwijs en het juridische systeem. Een mishandeld kind, aldus Flanders, stopt niet met het houden van zijn ouders, maar stopt met het houden van zichzelf.

Probleem kantelen en wegen naar herstel

De Amerikaanse klinisch en forensisch psycholoog Alice Berkowitz beschrijft als grand old lady dat er een soort verleidingsproces plaatsvindt tussen de dominante ouder en een kind. Kinderen blijven innerlijk gebroken als er niets gebeurt met de ouder die het kind vervreemde. Haar ervaring is dat deze ouders heel antagonistisch zijn aan het begin, maar kunnen bijdraaien als ze om hun kinderen geven. Ook zag ze herhaaldelijk narcistische kenmerken, familietrauma en een beschadigde relatie tot hun eigen interne zelf.

'Ik denk aan brieven die niet geschreven

en niet gelezen zijn en realiseer me

dat het tijd wordt om die brieven te schrijven.'

van een puzzel. Verder is het cruciaal dat de therapeut in staat is om de grens te bewaken. Voor hereniging zijn verder bescherming, nabijheid en kennis van familiepatronen noodzakelijk. Iedere familie heeft zijn eigen unieke dans.

Ouderverstoting als psychisch geweld met gevolgen op langere termijn

Professor Gordana Buljan Flanders uit Kroatië citeert een recent rapport van de World Health Organisation (WHO) waaruit blijkt dat een op de drie kinderen te maken heeft met een vorm van geweld. Psychisch geweld wordt te weinig onderkend en het slechte wordt uitbesteed. Flanders vraagt aandacht voor dit minder zichtbare geweld onder de oppervlakte en grotere gevoeligheid voor littekens. *If you cannot see it, it does not mean it is not there.* Het is belangrijk om

Belangrijk voor de verstoten ouder is om afgestemd te zijn op de behoeften van het kind en te kunnen mentaliseren. Dit betekent dat deze ouders gevoelens van de ander en zichzelf onder woorden kunnen brengen. Alice geeft aan dat de therapeut veel negatieve overdracht op zich af kan krijgen. Een zorgvuldige samenstelling van het team is noodzakelijk om parallelprocessen in het team zoveel mogelijk te voorkomen en te focussen op het noodzakelijke reparatiewerk. Het is een dunne, maar cruciale scheidslijn tussen stapeling van trauma en de weg die naar herstel leidt.

Ook wees Berkowitz nog eens op de negentig dagenregel, die geldt wanneer de negatieve beïnvloeding zo sterk is dat deze iedere beweging en verandering stremt. Het negentig dagen-principe wordt ook bij een verslaving gebruikt als periode om te ontwennen.

Overdracht en tegenoverdracht bij gezinnen en professionals

Verskillende sprekers benadrukten de vele projecties die spelen en die het vermogen om te spiegelen kunnen vervormen tot een spiegelpaleis. Zo kan de boodschapper ook de zondebok worden, of kunnen ondraaglijke gevoelens of een deel van het zelf worden afgesplitst en in de ander geprojecteerd. Dit externaliseren van de agressie, angst, haat en vijandigheid wordt *projectieve identificatie* genoemd. Het is een mechanisme waarvan dominante ouders zich kunnen bedienen. Ook een geweldspatroun als *dwingende controle* maakt gebruik van de omkering (niet ik, maar jij bent het probleem) en speelt met gaten in het bewustzijn en de herinnering. De binnenkant en beleving van dwingende controle wordt vermoedelijk ook bepaald door een vroeg ondraaglijk trauma dat de kern heeft verpulverd en tot slijting heeft geleid. Dit proces van projecteren begint vaak al lang voor de scheiding in de gezinsrelaties en wordt soms door schaamte verborgen in het bewustzijn. Het stimuleren van nieuwsgierigheid en reflectie kan dit helpen tegengaan. Mia Roje Dapic legt via een zoompresentatie helder uit wat overdracht en tegenoverdracht zijn. Het gaat om het demoniseren of juist het idealiseren van gevoelens, gedachten en wensen op iemand anders, in plaats van deze zelf in beheer te nemen. Het kan niet voldoende benadrukt worden: uitwisselingen als deze zijn broodnodig, evenals onderzoek, training en kennisontwikkeling van tal van beroeps-groepen, waaronder rechters.

Ervaringen van moeders en vaders met macht, controle en contact

Een verstoten ouder vertelt als ervaringsdeskundige hoe bij haar zaak op een gegeven moment 39 mensen betrokken waren. Iedereen wist alles over haar, en zij voelde zich steeds geïsoleerder. Haar verhaal staat niet op zichzelf.

Zelf begon ik mijn presentatie over macht, (dwingende) controle en contact met een kleine anekdote op basis van contact met een moeder die ochtend. Zij had haar oudste zoon van zestien weer gezien na een contactbreuk van enkele weken en gaf aan dat het goed ging, maar dat het wel contact was met de rem erop. Ik vroeg haar dit uit te leggen en ontving die ochtend haar reactie. Ze schreef: 'Ik wil hem knuffelen, maar ik zie aan zijn lichaamstaal dat hij daar niet klaar voor is. Ik wil graag dat hij weer thuis komt, maar hij is daar nog niet klaar voor. Ik volg zijn tempo, niet dat van mij.' Ik complimenteerde haar met haar familiedans waarin haar zoon ruimte krijgt voor

zelfregie. In de coaching aan ouders die hun kind niet of nauwelijks zien, speelt het thema van grenzen een belangrijke rol. Grenzen die ouders soms opgeven, omdat ze op eieren lopen en onzeker zijn geworden - ook over hun moeder- en vaderschap. Grenzen die zijn overschreden, waardoor ouders uit balans zijn geraakt. Het geweldspatroun van dwingende controle bedient zich vooral van de omkering en het uitvergroten waardoor het de handelings-, gevoels- en denkruimte inperkt van degenen die afhankelijk zijn. Naast de ander op afstand kunnen bedienen door *coercive control* (remote control), staat dan de *remote care* gevoed door de liefde en aandacht voor de kinderen.

Later hoor ik reacties terug uit het publiek en via de app die een Israëlische collega van de organisatie met me deelt. Een vader schreef: 'Ik denk aan brieven die niet geschreven en niet gelezen zijn en realiseer me dat het tijd wordt om die brieven te schrijven.' Een andere vrouw reageerde met de zinsnede: 'Mijn vader had haar moeten horen spreken.' Een vrolijke collega uit mijn rij in de zaal vertrouwt me toe: 'Ik heb je opgenomen, zodat ik het verhaal kan verspreiden.'

Conclusie

Het is altijd zaak om de hechting tussen ouders en kinderen zoveel mogelijk te beschermen. Therapeuten en professionals kunnen een brug zijn. Kinderen zijn soms bijzonder wreed. Soms is de therapeut of de rechter de superouder in de kamer. De rechtbank heeft de macht om te sanctioneren en maatregelen op te leggen. In Nederland is nog geen sprake van zo'n gouden standaard: een stevige verbinding tussen sociale professionals en rechters, door de Engelse collega's een interlock genoemd. Ook de Raad voor de Kinderbescherming en andere juridische partners zouden in deze samenwerking een rol van betekenis kunnen spelen.

De inhoudelijk rijke conferentie verhelderde hoeveel inzichten en kennis nog verscholen liggen. Het is nodig om inzichten in acties om te blijven zetten en overdraagbaar te maken. Ook is er meer dieptekennis in houding en vaardigheden nodig om te experimenteren met contactherstel en hereniging. Dat betekent durven duiken in de diepte met ruggeleuning van collega's. Geen genoeg nemen met het feit dat het kind zegt dat het de ouder niet wil zien. Misschien kan het NJi de voorwaarden voor en competenties bij contactherstel kaderen? En training, training. Samen reflecteren. Verandering en doorontwikkeling ontstaan niet vanzelf. ❖